

174142

HZ. MUHAMMED
VE
EVRENSEL MESAJI
SEMPOZYUMU
20-22 NİSAN 2007

Yayına Hazırlayan
Doç. Dr. Mahfuz Söylemez

Türkiye Elyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	174142
Tas. No:	297.92 HAZ.M

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları: 2

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları
Dizgi Kapak: İslâmî İlimler Dergisi
Baskı, kapak baskı, cilt: Özkan Matbaacılık
Birinci Basım: Aralık 2007

ISBN: 978-975-98073-3-7

İslâmî İlimler Dergisi Yayınları
Yeniyol Mahallesi 1.Gazi Sok. No:9/2 ÇORUM
Web: islamilimlerdergisi.com
Tif: 0 364 224 81 18
e-posta: islami_ilimlerdergisi@yahoo.com

Her yazının dil ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

HZ. MUHAMMED'İN HOŞGÖRÜ ANLAYIŞI

Mehmet Salih ARI*

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle "alemlere rahmet olarak"¹ gönderilen Hz. Muhammed (s.a.s.) "büyük bir ahlak üzere"² olduğu vurgulanarak tüm insanlığa örnek gösterilmiştir. Hz. Peygamber bütün hasletlerde örnek bir tavır sergilediği gibi hoşgörü konusunda da ancak bir peygamberin yapabileceği davranışlarda bulunmuştur. Onun ortaya koyduğu ahlak ilkeleri sadece Müslümanlar için değil, bütün insanlığın kurtuluşuna vesile olacak mesajlar içermektedir. O hem Müslümanlara hem de gayri müslimlere gösterdiği hoşgörüsü ile rahmet ve merhamet peygamberi olduğunu gözler önüne sermiştir.

Hoşgörü ve tolerans tartışmalarının yoğunluk kazandığı bir dönemde bir kez daha Hz. Peygamber'in hoşgörü anlayışını gündeme getirmenin amacı tüm insanların birbirlerine karşı hoşgörülü olmaları gerektiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Zira insanların birbirlerini daha az anladığı, farklı görüşlere tahammül etmediği ve çeşitli sebeplerle çatıştığı bir dönemde herkes hoşgörüye muhtaçtır. Bilindiği gibi günümüzde, insan hak ve özgürlükleri konusu tartışıldığında merkezi önem taşıyan kavramlardan biri hiç kuşkusuz hoşgörü veya tolerans kavramıdır. Bu kavramlarla birlikte çoğu kere Hz. Peygamber ve müslüman yöneticilerin hoşgörüleri de olumlu ya da olumsuz bir şekilde gündeme gelmektedir. Bu bildiride, Hz. Peygamber'in ve onun yolunda giden yöneticilerin gerek Müslümanlara gerekse gayri müslimlere gösterdikleri hoşgörü bazı örneklerle ortaya konulacaktır. Yanı sıra Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettikten sonra Müslümanların Müslümanlarla ve Müslümanların Ehl-i kitapla nasıl bir arada yaşayacaklarını kolaylaştıracak adımlar attığı örneklerle belirtilecektir. Buna ek olarak Hz. Peygamber'in hoşgörü ve affedicilik vasıfları üzerinde durulacak ve Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşlarından olan Raşid halifelerin gayri müslimlere nasıl hoşgörüde buldukları da birkaç örnekle izah edilecektir.

1.1. Hoşgörü veya Tolerans Kavramı

Türkçede hoşgörü; "her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu", müsamaha ya da tolerans göstermek³ şeklinde tanımlan-

* Yrd. Doç. Dr., Yüzüncüyıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Enbiya, 21/107.

2 Kalem, 68/4.

3 <http://www.tdk.org.tr/TR/SozBul.aspx/14.04.2007>.

mıştır. Hoşgörü sözcüğünün Türkçedeki en güzel örneklerinden biri Yunus Emre'nin şu mısralarında yer almaktadır: *Elif okuduk ötürü/ Pazar eyledik götürü/ Yaratları hoş gör/ Yaratandan ötürü.*⁴

Batıda çokça tartışılan tolerans kelimesi Latince "tolerare" fiilinden gelmektedir. Arapçaya tesâmüh olarak çevrilebilir. Türkçede buna "hoşgörü" denilebilir. Fakat toleransın içerik olarak kullanımı oldukça yenidir. Bu nedenle de ne Arapçada ne Farsçada ne de Türkçede kelimenin bugünkü kullanıldığı anlamda bir karşılığı bulunabilir. Dolayısıyla "tesâmüh" veya "müsâmaha" tolerans kelimesinin anlatmak istediği her şeyi içermez. Kelime bunun dışında, "müsaade etmek", "katlanmak", "göz yummak" dolayısıyla "hoş görmek" anlamlarına da gelir. Tolerans kavramı, "Başkalarını eylem ve yargılarında serbest bırakma, kendi görüşümüze ya da çoğunluğun görüş biçimine aykırı görüşlere sabırla, hem de yan tutmadan katlanma" şeklinde tanımlandığı gibi "özellikle din alanında aykırı kanılara ses çıkarmama" anlamında da kullanılmıştır.⁵ Bu çerçevede İslâm geleneğindeki toleranstan maksat, İslâm tarihinde Müslümanların başka din mensupları ve kültürel gruplara tanıdıkları insan hak ve özgürlükler ve dinsel hoşgördür. Türkçedeki hoşgörü kavramı da son zamanlarda bazı mahfillerde tolerans kavramıyla eşanlamli kullanılmaktadır.

1.2. Örnek Şahsiyet Olarak Hz. Peygamber'in Hoşgörüsü

Hz. Peygamber (s.a.s.), İslâm dinini tebliğ ettiği ve insanlarla beşerî ve sosyal ilişkilerde bulunduğu, herkese daima hoşgörü ile yaklaşmış ve onlara en güzel bir biçimde davranarak onların gönüllerini fethetmiştir. "*Sen yalnız Allah'ın rahmeti sayesinde onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, etrafından dağılıp giderlerdi. O halde onları bağışla, onlar için mağfret dile ve yapılacak işlerde onlara danış...*"⁶ ayet-i kerimesi bu gerçeği çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır

Hz. Peygamber, kendisine vahyolunan emir ve yasakları tebliğ uğrunda pek çok sıkıntılara maruz kalmıştı. O tebliğ sırasındaki en büyük sıkıntıyı Taifte çekmişti. Taifte insanları İslâm'a davet edince Taifliler, Hz. Peygamber'e hakaret ettiler ve ayak takımını toplayarak Resûlullah'a eziyet etmeleri için üzerine saldırtılar. Onlar da Hz. Peygamber'i taşa tuttular. O kadar ki, her iki ayağında kanlar akmış ve onu korumaya çalışan Zeyd b. Hârise'nin ise başı yarılmıştı.⁷ Ancak rahmet peygamberi Taiften dönerken Taiflilere beddua bile etmemiş, onların hidayete ermeleri için dua etmiş, yalnız Yüce Allah'a iltica ederek ona yalvarmış ve O'nun rızasını istemiştir.⁸

4 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, yy., ts., I, 35.

5 Taner Akçam, *İslâm'da Hoşgörü ve Sınırı*, Ankara 1994, s. 30-31.

6 Al-i İmran, 3/159

7 Muhammed b. Sa'd (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübra*, I-VIII, Beyrut ts., I, 212.

8 Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hışam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (218/833), (thk. Mustafa es-Sek-

Resûlullah (s.a.s.) günah olmadığı sürece kolay olanı ve kolay yolu seçerdi. Hz. Aîşe şöyle rivâyet etmiştir: “Resûlullah (s.a.s.) iki seçenek arasında serbest bırakıldığında günah olmadığı sürece bunların kolay olanını alırdı. Eğer günah olacaksa bu işten insanların en uzağı o olurdu, Resûlullah kendi nefsi için ceza vermezdi. Ancak Allah'ın yasakları çiğnediğinde, Allah için bunlara ceza verirdi.”⁹ Bunun yanında Resûlullah hoşgörülü olana dua ederek şöyle buyurmuştur: “Sattığında, satın aldığı ve alacak tahsil ettiğinde hoşgörülü olan kimseye Allah merhamet etsin.”¹⁰

Kur'an-ı Kerim'de Resûlullah (s.a.s.)'ın şahsında bütün Müslümanlara “Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir”¹¹ buyurulmaktadır. Sorumluluklarının bilincinde olan müttaki mü'minler vasfedilirken de: “Onlar öfkelerini yutanlar ve insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allah iyilik edenleri sever.”¹² buyurulmaktadır. Bu ayet-i kerimeleri ilke edinen Hz. Peygamber (s.a.s.) daima Müslümanların nefislerine af, hoşgörü ahlakını yerleştirmeye çalışırdı. Engel, yüz çevirme ve terk gibi şeylerle karşılaşsalar da onlara affetmeyi öğretirdi. Çünkü o Allah'ın kendisine verdiği ileri görüşlülüğüyle insanların şiddet ve kaba kuvvetten çok hoşgörülü yüksek ahlakla daha çabuk cevap vereceklerini idrak etmişti.¹³ Kur'an'a uyduğu için de rabbanî ahlakın ayetlerinden bir ayet haline gelir ve insanlara o yüce ahlakıyla muamele eder, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, aksine cahilleri affeder ve onlardan yüz çevirir ve kötülüğü en güzel yolla savardı.¹⁴

Bu yüzden de Hz. Peygamber dünya ve ahiretteki amellerin en faziletlisini 'Ukbe b. Amir'e şu şekilde anlatmıştır: “Ey 'Ukbe! Senden akrabalık bağınu koparanlara iyilik et. Senden men edene sen ver. Sana zulmedenı bağışla.”¹⁵

Hz. Peygamber birçok hadisinde affin ve hoşgörünün güzelliğini dile getirmiştir. Kendi şahsına haksızlık edenleri affederek ümmetine örnek olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine sözlü saldırıda bulunup hicvedenleri, hatta canına kastedenleri bile affetmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'e sözlü saldırıda bulunanlardan birisi de meşhur şair Ka'b b. Züheyr'di. O, Resûlullah'ı şiirleriyle hicvederdi. Mekke Müslümanlar tarafından fethedilince Taife kaçtı. Kardeşi Büceyr'in onu İslâm'a davetini reddetmiş ve kardeşine Resûlullah'ı hicveden bir şiir göndermişti. Bunu duyan Hz. Peygamber: “Her kim Ka'b b.

ka v.dğr.), I-IV, Kahire 1936, II, 60-61; İbn Sa'd, I, 212; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), I-II, Ankara 2003, I, 116.

9 Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/869), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1992, “Menakıb” 23 (IV, 166-167); “Edeb”, 80 (VII, 101); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisâburî (261-874), *el-Camiu's-Sahîh*, I-III, İstanbul 1981, “Fedâil”, 20 (II, 1813).

10 Buhârî, “Buyû”, 16 (III, 9).

11 A'raf, 7/199.

12 Al-İmran, 3/134.

13 M. Ali Haşimî, *Kur'an ve Sünnette Müslüman Şahsiyeti*, İstanbul 1987, 173.

14 Haşimî, s. 172.

15 Muhammed b. Abdullah el-Hakim en-Nisâburî (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, I-V, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut 1990/1411, IV, 178.

Züheyr'le karşılaşursa onu öldürsün" buyurdu. Ne var ki Ka'b b. Züheyr tevbe edip duygularını bir şiire dökerek Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde, Resûl-i Ekrem onu hem affetti hem de sırtındaki hırkasını (bürde) çıkararak Ka'b b. Züheyr'e giydirdi.¹⁶

Resûlullah (s.a.s.) bir devlet başkanı olarak elinde imkân olduğu halde kendisine karşı yapılan bazı kaba davranışları anlayışla karşılamış ve bu aşamada hoşgörünün örnek davranışını sergilemiştir. Enes (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir. "Resûlullah (s.a.s.) ile yürüyorduk. Üzerinde dokuması kalın bir Necran elbisesi vardı. Ona bir bedevî yetişerek elbisesinin yakasını şiddetle çekti. Resûlullah (s.a.s.)'in boynuna baktım. Adamın şiddetli çekmesinden kızarmıştı. Sonra adam dedi ki: 'Ey Muhammed! Emret de, sende bulunan Allah'ın malından bana versinler.' Resûlullah (s.a.s.) güldü ve ona istediğinin verilmesini emretti."¹⁷

Hz. Peygamber'in af konusunda nasıl davrandığını gösteren dikkat çekici bir örnek olması açısından şu örneği zikretmekte yarar vardır: "*Bedevilerden biri mescide küçük abdestini bozdu (bevletti) camide bulunanlar onu azarlama-ya başladılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.): "Onu bırakın ve bevlettiği yere bir kova su dökün. Siz kolaylık gösterici olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak değil"*¹⁸ buyurdu.

Hz. Peygamber, amcası Hz. Hamza'nın katilini affetmesi, yardımlarını istemek üzere gittiği halde kendisini taş ve tükürük yağmuruyla karşılayan Taiflilere beddua etmemesi, eline her türlü fırsat geçince bile intikamdan uzak duruşu, bağışlaması ve hoşgörüsü ile de ayrı bir insanlık zirvesinde durmaktadır.¹⁹

Hz. Peygamber, Müslümanların öncelikle birbirleriyle hoşgörülü davranmalarını, birbirleriyle kardeşçe yaşamalarını, birbirlerine haksızlık yapmalarını her defasında vurguladı. Bu konuda, "*Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez; onu yarımsız bırakmaz; onu tahkir etmez*"²⁰ hadisinin ortaya koyduğu ilkeler her şeyi anlatmaya yeterlidir.

Bu ilkeler, İslâmî öğretinin öngördüğü evrensel ve tarihsel ilkelerdir. Zira İslâm'a göre insan doğuştan özgür ve tabii haklara sahip olarak dünyaya gelir. Hz. Ömer: "*Müslümanları dövmeyin, sonra zelil kıolarsınız, haklarından mahrum bırakmayın sonra isyan ettirirsiniz.*"²¹ "Annelerinin hür olarak doğurduğu insanları ne zamandan beri köleleştirdiniz"²² diye soruyordu. Hz. Ali, Mısır va-

16 İbn Hişam, IV, 144-158; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 443-444.

17 Müslim, "Zekât", 44 (I, 730)

18 Buhârî, "Vudû", 58 (I, 61); Müslim, "Taharet" 30 (I, 236).

19 Said Alpsoy, *Bir İnsan Olarak Hz. Muhammed*, İstanbul ts., s. 85.

20 Müslim, "Birr ve's-Sıla", 10 (III, 1986)

21 Taberî, IV, 204; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî (597/1200), *Menâkıbu Emîr'l-Mü'minin Ömeri'bn'l-Hattab*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1997, s. 108.

22 İbnü'l-Cevzî, s. 113.

lisi Eşter en-Nehâ'ye gönderdiği mektupta: *"Halka karşı merhametli olmayı, sevgi ve iyilikte bulunmayı kendine şiar edin. Kesinlikle onların malını ganimet bilen yurtıcı bir canavar olma. O insanlar iki sınıftır: Birincisi, dinde kardeşin, ikincisi ise yaratılıştan senin eşindir."*²³ Bu sözler Hulefa-yı Raşidîn'in halka karşı gösterdikleri hoşgörüyü ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber, hukuk önünde herkesin eşit olduğunu ifade ederek bu konuda da hoşgörülü olmayı öğretmiştir: *"Ey İnsanlar! Sizden öncekileri (Allah) ancak şunun için helak etmiştir ki, onlar aralarında şerefli biri hırsızlık edince onu bırakır; zayıf birisi çalınca ise ona haddi tatbik ederlerdi. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fâtûma hırsızlık etse mutlaka elini keser, cezasız bırakmazdım."*²⁴ Hz. Ömer'in Rasûlullah'ın akrabası, yetiştirmesi ve amcasının oğlu Hz. Ali'yi sıradan bir Yahudi ile muhakeme ederek eşit davranması ve Hz. Ali'nin de mahkemede künye ile hitabı eşitliği ihlal edici gördüğü için, kendisine *"Ya Ebe'l-Hasan"* denmesine karşı çıkması hadisesi²⁵ ise, eşitlik ilkesinin İslâm toplumunda nasıl yerleştiğinin göstergesidir.²⁶

1.3. Medine Dönemi İslâm Toplumunda Hoşgörü

Başta Hz. Peygamber olmak üzere ilk örnek nesil olan sahâbiler bir arada yaşama ilkelerini Medine döneminde oluşturmaya başladılar. Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten sonra Müslümanların Müslümanlarla ve Müslümanların Ehl-i kitapla nasıl bir arada yaşayacaklarını kolaylaştıracak adımlar attı. İlk önce Medinelilerden her yerli ailenin (ensâr) bir muhacir aileyi yanına almasını teklif etti. Onlara, *"İki aile birleşip büyük bir aile teşkil eder ve bundan sonra büyük bir aile olarak çalışıp geçinirsiniz. Büyük bir aile olarak kazancı ve masrafı paylaşırsınız."* dedi. Medineli Müslümanlar bu sözleri işitince büyük bir coşkuya kapılarak, hiç tereddüt göstermeden öneriyi kabul ettiler. Böylece bu yersiz ve yurtsuz insanlar, hem bir sığınak hem de bir geçim kaynağı buldular.²⁷ Muhacirlerin problemleri de bu şekilde çözüme kavuştu.

Bundan sonra Hz. Peygamber erdemli bir şehir devletini kurmanın yollarını aradı. Bu nedenle Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, gayri müslim ve putperestler de dahil olmak üzere, toplumun tüm kesimlerinden temsilciler çağırarak bir araya topladı. Bir konsensüs sağlanarak şehir devleti için gerekli olan bir anayasa metni hazırlandı. Bu anayasa metni, her toplumun bilinçli bir vicdan özgürlüğüne ve karşılıklı hoşgörüye sahip olması gerektiğini vurguluyordu. Müslümanların kendi dinlerine, Yahudi ve Hıristiyanların da kendi dinleri-

23 Muhammed Umara, *İslâm ve İnsan Hakları*, İstanbul 1993, 159.

24 Buhâri, "Enbiya", 54 (IV, 151).

25 Münir Şefik, *Çağdaş İslâm Düşüncesi*, İstanbul 1991, s. 179.

26 Bildirinin bundan sonraki kısmı büyük ölçüde "İslâm Siyaset Geleneğinde Tolerans" (*Bilge Adam Üç Aylık Düşünce Kültür ve Edebiyat Dergisi*, Yıl: 2, sayı: 8 s. 20-29) başlıklı makalemizden yararlanılarak hazırlanmıştır.

27 Muhammed Hamidullah, "Medine Döneminde Peygamberin (s.a.) İcraatındaki Hoşgörü", *İslâm, Bilim ve Felsefe*, İstanbul 1990, s. 20.

ne uymalarında bir sakınca olmadığını belirtiyordu. Bu karşılıklı hoşgörüye, herkesin kendi dini geleneklerine uyma ve uygulamada özgür olduğu dahil edilmişti. Yahudiler, Yahudi yasalarıyla; Hıristiyanlar, Hıristiyan yasalarıyla ve herkes kendi yasalarına göre yargılanacaktı. Diğer önemli bir husus da, bu anayasanın sosyal sigorta gibi oldukça modern kavramları beraberinde getirmesidir.²⁸

Medine toplumunda Müslümanlar her ne olursa olsun antlaşmalarına bağlı kaldılar ve prensip olarak gayri müslim her dinî veya kültürel grubu kendi hukukuyla baş başa bıraktılar. Hz. Peygamber (s.a.s.) kaç defa Medine vesikası hükümlerine göre bir üst yargı makamı olarak kendisine getirilen davalara bakmadan önce Yahudilere: "Size nasıl hüküm vermemi istersiniz? İnanmışınız Tevrat'a göre mi yoksa Kur'an'a göre mi?" diye sormuş ve talepleri üzerine Tevrat'a göre onlara hüküm vermiştir. Nitekim Benî Kureyza gazvesinin sonunda Rasûlullah'ın Yahudilere sorması üzerine onlar, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul etmişler ve onun verdiği hükmü Tevrat'a uygun olduğunu itiraf etmişlerdi.²⁹ Bu tam anlamıyla dinî ve hukukî özerkliktir. Ayrıca Hz. Muhammed (s.a.s.), herhangi bir husus için Kur'an ayetlerinde onunla direkt ilgili bir hüküm veya kesin bir kural bulamazsa, Ehl-i kitabın geleneklerine uymayı benimserdi.³⁰

Hz. Peygamber, Ehl-i kitabın kendi inançlarına göre ibadet etmeleri konusunda yardımcı olmuştur. Mekke ile Yemen arasında bulunan Necran bölgesi Hıristiyanlarının temsilcileri Medine'ye geldiklerinde Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabi henüz ikinci namazını kılmışlardı. Onlar da ibadet vakitleri geldiği için, Mescide girip doğu istikametine yöneldiler ve ibadet etmeye hazırlandılar. Sahabilerden bazıları onlara engel olmak istedi. Ancak Resûlullah (s.a.s.) onların serbest bırakılmalarını ve ibadetlerini yapmalarına müsaade edilmesini emretti. Onlar da doğuya doğru yönelerek ibadetlerini yaptılar.³¹ Bu davranış, Resûlullah'ın Hıristiyanlara karşı gösterdiği dini hoşgörünün ne derece ileri bir seviyede olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Hıristiyanlar her ne kadar İslâm'ın getirdiği prensiplere göre batıl yolda olsalar da, kendi inançlarını serbestçe yaşamaları hususunda onlara yardımda bulunulmuştur. Resûlullah onların Mescid-i Nebevî'de namaz kılmalarına müsaade etmiş, böylece ümmetine, diğer din mensuplarına nasıl davranmaları gerektiğini öğretmiştir.³²

Hz. Peygamber'in hoşgörüsünü gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bunlar arasında Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber'in gösterdiği hoşgörü ise tarihte eşine rastlanmayan olaylar zincirindedir. Mekkeli müşrikler,

28 Hamidullah, *age.*, s. 20-22.

29 Bkz. Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul 1997, I, 414-415

30 Buhârî, "Menâkıb", 23 (IV, 167).

31 İbn Hişam, II, 223-224; İbn Sa'd, I, 357.

32 Yusuf Ziya Keskin, *Nebvî Hoşgörü*, İstanbul 1997, 82-83.

Hz. Peygamber'i doğum yeri olan şehirden ilk 13 zulüm yılı dahil, yirmi yıldan fazla Hz. Peygamber'e ziyet etmiş ve onun dinini yaymasına, saldırarak, zulmederek, mallarını talan ve tahrip ederek ve daha başka barbarca davranışlar sergileyerek engel olmaya çalışmışlardı. Hz. Peygamber Mekke'yi fethettiği zaman onlara, haberciler göndererek şu açıklamada bulundu: "*Herkes Ka'be önünde toplansın Muhammed (s.a.s.) onlara hitap edecek.*" Merak ederek hepsi orada toplandılar. Mekke, Müslüman ordularının işgali altındaydı. Hatta bu ordular içinde binlerce gayri müslim asker de vardı. Mekkeli müşriklerin hepsi de utançlarından başlarını yere eğmişlerdi ve lâıyk olmadıkları bir hoşgörüyü istemeye dilleri varmıyordu. Peygamberin bu düşmanlarının hepsini katledilmesi emrini vermesi adalet sayılabilirdi. Ancak Peygamber bunu yapmadı. Hepsinin malına mülküne el koyabilirdi. Bunu da yapmadı. Hepsini de esir edip köle olarak kullanabilirdi, fakat o bunu da yapmadı. Hz. Peygamber (s.a.s.) "*Size hiç bir ceza vermiyorum, evlerinize gidebilirsiniz, hepiniz özgürsünüz*" dediğinde Mekkeli müşriklerin utançlarından neye döndüklerini görmek gerekirdi.³³ Hz. Peygamber'in bu örnek davranışı birçok insanın gönlünü fethetti ve onları İslâm'a kazandırdı.

Af sıfatı Hz. Peygamber'in mübarek nefesine o kadar yerleşmişti ki, kendine zehirli koyun takdim eden Yahudi kadını dahi affetti. Rivâyet edildiğine göre bir Yahudi kadın Resûlullah (s.a.s.)'a zehirli bir koyun hediye etti. Resûlullah (s.a.s.) da ondan yedi. Onunla birlikte ashabından birkaç kişi de yedi. Sonra Resûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: "Yemeyin, çünkü zehirlidir." Bunun üzerine kadın Resûlullah (s.a.s.)'a getirildi. Ona: "Yaptığın şeye seni sevkedene nedir?" buyurdu. Kadın da: "Bilmek istedim, eğer sen gerçekten peygambersen Allah sana bunu bildirir ve asla sana zarar vermez. Eğer Peygamber değilsen senden kurtulmuş olurduk, dedi. Sahabeden bir kısmı: "Onu öldürmüyor muyuz?" dediler. Resûlullah (s.a.s.): "Hayır," dedi ve onu affetti.³⁴

1.4. Müslümanların Geliştirdiği Toplum Modelinde Hoşgörü

İslâm sosyo-kültürel çoğulculuğa dayalı bir toplum modeli geliştirerek Hıristiyan, Yahudi, Mecusî, Sabîî, Budist, Brahmanist, Zerdüş, Süryanî, Kel-danî ve hatta Yezidî (Şeytana tapar) vb. her dine ve inanış biçimine özgür bir ortamda yaşama hakkı tanıdı, onları korudu. Öyle ki İskilipli Ebû Suûd Efendi fetvalarında Müslümanlara yasaklanan bir takım söz ve davranışlar Müslüman olmayan halka serbest kılındı ve benzeri sözü bir Müslüman söylediğinde yargılandı, ama bir Hıristiyan veya bir Yahudi söylediğinde kendisine dokunulmadı. Zaman zaman gayri müslimlere Müslümanlardan daha geniş özgürlükler tanıdığı bile rahatlıkla söylenebilir.³⁵

33 Hamidullah, *İslâm, Bilim ve Felsefe*, s. 32-33.

34 Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî (852/1448), *Fethu'l-Bârî*, I-XIII, (tahk. Muhammed Fuad Abdülbakî-Muhıbbuddîn el-Hatib), Beyrut 1959/1379, VII, 497.

35 Ali Bulaç, *İslâm ve Fanatizm*, İstanbul 1993, s. 25. Gayri müslimler ile ilgili fetvalar için bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları*, İstanbul 1983, 89-104.

Müslüman yönetimler, "zimmi" adı verdikleri gayri müslim halklardan onların güvenliklerini, mal, can, namus ve varlıklarını zimmetlemeleri, korumaları altına geçirmeleri karşılığında sadece "cizye" adı verilen bir vergi almakla yetindiler ve çoğunlukla bu vergiyi ödeme güçlerine göre düzenlediler. Gayri müslimler Müslümanların yanında yaşadıkları zaman, o yılki cizye vergisini ödemeyeceklerini; ayrıca Müslümanların onları koruyamayacakları bir durumda bulduklarında da alınan cizyenin kendilerine iade edilmiş olduğunu³⁶ hatırlatmak gerekir.

Müslüman idareciler, savaşlarda bile, çocuklara, kadınlara, yaşlı insanlara şefkat ve merhametle davranmayı tavsiye etmişlerdir. Hz. Ebû Bekir halife olduktan sonra Mute savaşında şehid olanların intikamını almak üzere hazırladığı ordunun askerlerine bir hitabede bulundu. Onlara hainlik etmemeyi, aşırı davranışlarda bulunmamayı sözünde durmayı, öldürülmüş insanların organlarını kesmemeyi, çocukları, kadınları ve yaşlı insanları öldürmemeyi, meyve veren ağaçları kesmemeyi, yemek ihtiyaçları dışında koyun sığır ve develeri boğazlamamayı, manastırlara çekilmiş kimselere dokunmamayı tavsiye etti.³⁷

Hz. Ömer yoksul ve çalışamayacak durumda olan gayri müslimlere devlet bütçesinden maaş (işsizlik sigortası) bağlamıştır. Şöyle ki o, gözleri görmeyen yaşlı bir Yahudi'nin ihtiyarlık ve cizye ödemek mecburiyetinden dolayı dilenmesine razı olmamış, kendisine zekât gelirlerinden yardım edilmesini emretmiştir.³⁸ Benzer bir davranış örneğini, cüzamlı Hıristiyanlara karşı göstermiş ve kendilerine, yine zekât gelirlerinden ödenmek üzere, para ve yemek verilmesini emretmiş³⁹ ve vefatı sırasında da kendisinden sonra gelecek halifeden zimmilerin haklarını korumasını ve onları himaye etmesini istemiştir.⁴⁰

Bunun yanında "cizye" isminden rahatsız olan Benî Tağlib Hıristiyanları Hz. Ömer'e cizye yerine "iki kat" sadaka vermeyi teklif ederler. Bu kabilenin özel durumunu değerlendiren Ömer (r.a.) isteklerini kabul etmiş, buna karşılık çocuklarını vaftiz ettirmemelerini yani Hıristiyanlaştırmamalarını şart koşmuştur.⁴¹ Böylece "cizye" kelimesinin doğurduğu bir hassasiyetle karşı karşıya kalan Hz. Ömer, bu kelimenin yerine "sadaka" kelimesini kullanmayı kabul etmekten çekinmemiştir.

36 Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, İstanbul 1989, 169; Münir Şefik, s. 187.

37 Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî (310/C22), *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk*, (tahk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim), I-XIII, Beyrut 1967, III, 226-227.

38 Ebû Yusuf Yaküb b. İbrahim (182/789), *Kitabu'l-Harâc*, Kahire 1397, s. 136; Fayda, *age.*, s. 168.

39 Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzürî (279/892), *Futûhu'l-Buldan*, (tahk. Abdullah Enis et-Tabba' v.dğr.), Beyrut 1987, 177; Fayda, *age.*, s. 168.

40 Ebû Yusuf, 135; Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1996, XIII, 421.

41 Benî Tağlib kabilesine uygulanan bu özel statünün sebepleri ve ayrıntıları için bkz. Ebû Yusuf, s. 129-131; Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm (224/839), *Kitabu'l-Emvâl*, (tahk. M. Halil Herâs), Kahire 1981, s. 481-486; Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 150-161.

Gayri müslimler, aralarındaki hukukî ihtilafları kendi mahkemelerine götürme hakkına sahip oldukları gibi İslâm mahkemelerinde de dava açabilmişlerdir.⁴² Kendi özel talepleri olmadıkça hiç bir İslâm mahkemesi gayri müslimlerin ne ihtilafa karışmaya teşebbüse yeltenmiş ne de onlardan böyle bir talepte bulunmuştur. İslâm hukuku gayri müslimleri dinî ve hukukî özerkliğe sahip tebaa statüsünde kabul ederken, onların dinî, etnik ve kültürel kimliklerini değil ancak bu kimlikleriyle akdettikleri anlaşmaları (muahede) esas alır. Bu özellikleriyle İslâmî yönetimlerin koruması altına alınan zimmiler diğer Müslümanlar gibi temel hak ve özgürlüklerine sahip "yurttaşlar" olarak bütün medenî hukuk muamelelerini yapabilirler.⁴³ Gayri müslimlere tanınan inanç hürriyetinin bir gereği olarak kendi aralarında içki ve domuz ticareti yapmaları da serbest görülmüştür.⁴⁴

İslâm'ın gayri müslimlere tanıdığı din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde onlar, ibadetlerini istedikleri gibi icra ediyorlar ve ibadet şekilleri ne olursa olsun kendilerine karışılmıyordu. İslâm'da heykeller yasak olmasına rağmen, kilise ve manastırlara Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'in ve diğer azizlerin heykellerini rahatlıkla koyuyorlardı. Özel günlerini anlatan tablo ve mozaiklerini mabetlerinin duvarlarında sergileyebiliyorlardı.⁴⁵ Müslümanlar onların ibadet yerlerine kesinlikle karışmıyorlardı.

Müslümanlardan gördükleri bu hoşgörüden dolayı m. 643 yılında Hıristiyan Yakûbî mezhebinin patriği kilise ve manastırlarını ellerinden alan kendi dindaşları olan Rumları, İslâm ordusu komutanı Amr b. el-Âs'a şikayet etmiştir. Patrik aynı zamanda Rumların baskılarından kurtarmaları için Müslüman komutandan yardım istemiş ve Müslümanların fetih hareketinde başarılı olmaları için dua etmiştir.⁴⁶ Tarihte bu tip örnekler çok rastlanmıştır.

Hz. Ali (r.a.) döneminde Bizans imparatorluğu gibi çok geniş arazileri fetheden Müslümanlar arasında iç savaş çıkınca, İmparator II. Konstantin, İslâm devletindeki Hıristiyanlara gizli mesajlar göndererek şöyle dedi: "İşte size Allah'ın verdiği bir fırsat; devletinize karşı isyan edin, ben de bu genel düşmanınızı kovmak için bir ordu göndererek size yardımcı olacağım." Bunun üzerine İslâm devletine tabi Hıristiyanlar Konstantin'e şu cevabı verdiler: "Dinimize düşman dediğiniz Müslümanları size tercih ederiz." Bu durum Hıristiyanların nasıl bir özgürlüğe sahip olduklarını, Hıristiyan yönetim altında bile böyle bir özgürlüğe ve refaha ulaşmadıklarını göstermeğe yeterlidir.⁴⁷

42 Özel, "Gayri Müslim", *DİA.*, XIII, 423

43 Bulaç, s. 128.

44 Özel, "Gayri Müslim", *DİA.*, XIII, 424.

45 Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Birarada Yaşama Tecrübesi*, İstanbul 1995, s. 73.

46 Daha geniş bilgi için bkz. Casım Avcı, *İslâm - Bizans İlişkileri (m. 610-847) (Diplomasi, Din, Bilim ve Sanat Alanlarında)*, Basılmamış Doktora Tezi., Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997, s. 114-115.

47 Hamidullah, *İslâm, Bilim ve Felsefe*, s. 28.

Hız. Ömer zamanında Müslümanların, diğler din mensuplarına karşı gösterdikleri müsamaha ve hoşgörü, çağdaş bir vesika ile doğrulanmaktadır. Mısır fethine şahit olmuş Nikou piskoposu Jean (M. 694'de yaşıyordu), Amr b. el-'As hakkında, o, kiliselerden bir şey almadı ve yağma etmedi ve kiliselerin emlakine de el koymadı demektedir; ayrıca Müslümanların, Hıristiyanların işlerine karışmadıklarını ifade etmektedir. Hem çağdaş hem Hıristiyan bir din adamı olan Jean'ın bu ifadeleri, Müslümanların diğler din mensuplarının dini işlerine karışmadıklarını, ayrıca onlara karşı gösterdikleri hoşgörünün ve kendilerine tanıdıkları hayat hakkının en açık belirtisidir.⁴⁸

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, geçmişte bazı durumlarda, Hıristiyan halk, Hıristiyan yöneticilere karşı Müslümanlara yardım etme eğilimi göstermiştir. Müslüman bir yönetimin, Hıristiyanlarca Hıristiyan yönetime tercih edilmesi, çok rastlanır tarihsel olgular arasındadır. Çünkü Hıristiyanlar, Müslüman bir yönetimde, daha geniş özgürlüklerden yararlanıyorlar; çoğu zaman Müslüman yöneticilerin, halifelerin saraylarında çok yüksek görevleri ellerinde tutabiliyorlardı. İslâm'ın gelişinden sonra, Müslümanlar tarafından kurulan, Kahire, Basra ve daha birçok şehir ve kasabadaki kilise ve manastırların varlığı, İslâm'ın ilk dönemlerinde bile Müslümanların, diğler din bağlılarına karşı benimsedikleri hoşgörülü tavrı göstermektedir.⁴⁹

- Müslümanlar tarih boyunca Müslüman olmayanlara bütün bu hakları verdikleri gibi, bazan onlar için savaşmayı da göze almaktan çekinmemişlerdir. Nitekim XIII. yüzyılda Şam bölgesinde üstünlük kuran Moğollarla Müslümanlar arasında böyle bir durum ortaya çıktı. Esirlerin serbest bırakılması için Moğol komutanı Kutlu Şah'la görüşmeye giden İbn Teymiyye Moğolların Müslüman esirler dışında kalan Yahudi ve Hıristiyan esirleri serbest istemediklerini görünce kesin bir dille şunları söyledi: "Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan bütün esirler serbest bırakılmadıkça savaş bitmez. Yahudi ve Hıristiyanlar bizim korumamız altındadırlar, onlardan tek bir kişinin esir bırakılmasını kabul edemeyiz. Bu kararlı tutum karşısında yeni bir savaşı göze alamayan Kutlu Şah bütün esirleri serbest bırakmayı kabul etmiş oldu.⁵⁰

İslâm hukukçularına göre Müslümanlar gibi devlet vazifelerini deruhte etmeleri zimmilerin haklarındandır. Ancak imâmet, devlet başkanlığı, hakimlik, ordu komutanlığı, zekât idaresi gibi, dinî tarafı ağır basan işler bundan istisna edilmiştir.⁵¹ Hukukçuların genel eğilimine rağmen daha Muaviye döneminden itibaren gayri müslimlerin devlet kademelerinde çalıştırıldıkları, çeşitli divanların yönetimi yanında valilik ve vezirlik makamına kadar yükseldikleri, hatta

48 Fayda, Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler, s.171.

49 Ebulfazl İzzeti, İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş, (çev. Cahit Koytak), İstanbul 1984, s. 50

50 Bkz. Ahmed Emin, İslâm'ın Bugünü, (çev. Abdulvehhab Öztürk), Ankara 1977, s. 137; Bulaç, s. 70-71.

51 Münir Şefik, s. 186.

bazı İslâm devletlerinde bürokrasinin büyük ölçüde onların eline geçtiği görülmektedir.⁵² Muaviye'nin hanımı, şairi, doktoru ve maliye bakanı Hıristiyan dininden olduğu⁵³ Abbasi halifelerinden Mehdi'nin, boynunda altın bir haç taşıyan bir cariyesinin bulunduğu⁵⁴ söylenmektedir. Endülüs İslâm devletinde gayri müslimlerin komutanlık görevlerine getirildikleri kayd edilmektedir.⁵⁵ Osmanlılar döneminde ise kaymakamlık, valilik, bakanlık vb. tenfizî görevler almış, cemaatlerini mecliste temsil etmişlerdir.

Gerçekten de Hıristiyan ülkelerde Yahudi ve Müslüman tebaaya karşı gösterilen tavırla İslâm yurdunda Ehl-i kitaba karşı geliştirilen tavır arasındaki karşıtlık, İslâm'ın nisbî hoşgörülüğünü soylu bir biçimde gözler önüne sererek niteliktedir.⁵⁶

1.5. İslâm Fetihlerinde Gösterilen Hoşgörü

Batılı araştırmacı ve oryantalistler İslâm'ın oldukça kısa bir zaman dilimi içerisinde üç kıtaya yayılışının çoğunlukla çöl insanının saldırganlığına ve kılıç kullanma yeteneğine bağlamışlardır. Gerçekte ise hiçbir yayılma, silah ve zor kullanarak bu kadar zamanda gerçekleşemez. Bu yazarlar İslâm'ı, yayılmak için zorlayıcı araçlar kullanan bir din olarak tanıtmak yolunda çok çaba harcamışlardır. Fakat kabul etmek gerekir ki: tutuculuk, diğer bütün dinlerin ve düşünsel sistemlerin temel özelliklerinden biri olmasına rağmen, İslâm bunu sürekli denetim altına tutmaya çalışmış kendisinden uzak tutmuş ve vicdan özerkliğinden güven altına almıştır.⁵⁷ İslâm fetihleri, yalnız Allah'ın hükmünü yeryüzünde hakim kılmak ve insanlara bu dini tanıtmak için yapılmış; onların zorla İslâmlaştırılmaları hedef alınmamıştır.⁵⁸

Medine döneminde inen Bakara suresinin 286. âyetinde, "*Dinde zorlama yoktur*" buyrulmaktadır. Bu cümle önemli bir ilke olan hoşgörüyü ortaya koyar. Böylece, Hz. Peygamber zamanından bu güne kadar gayri müslim vatandaşlar, İslâm devleti içinde yaşarken hiç güçlük çekmediler. İslâm devleti vatandaşı olmak için bir insanın Müslüman olması gerekmiyordu. Gerçekten de değişik dinden olan tüm insanlar vatandaş olabiliyordu. Semavi din mensuplarından olan Yahudi ve Hıristiyanlar, hatta müşrikler bile vatandaşlığa kabul ediliyordu. Bu vatandaşların sadece İslâm devletine sadakat göstermeleri isteniyordu. Bir Müslüman devlete karşı isyan ederse, ona eman verilmiyordu, suçunun derecesine göre cezalandırılıyordu.⁵⁹

52 Özel, "Gayri Müslim", *DİA.*, XIII, 422.

53 Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, I-IV, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1989, II, 368.

54 Taberî, VIII, 184-185; krş. İzzetî, 24.

55 Servet Armağan, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Ankara 1987, s. 31.

56 İzzetî, s. 23.

57 İzzetî, s. 20.

58 Mustafa Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı" *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (ed. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1992, II, 109.

59 Hamîdullah, *İslâm, Bilim ve Felsefe*, s. 24.

Müslümanlar fethettikleri yerlerde yaşayan insanları, daha önceleri pek çok yerde yapıldığı gibi öldürme veya köleleştirme yoluna gitmemiş, kendilerine İslâm tebliği ulaştıktan sonra ileride ihtida edeceklerini umdukları için onları zimmi statüsüne almayı daha doğru ve insanî bulmuşlardır. Çünkü zorla dine girenlerin Müslümanlığından ne kendilerine ne de İslâm ümmetine bir hayır gelmeyeceği, ayrıca insanları ölümle tehdit ederek Müslüman yapmanın münafıklığı körüklemekten ve cemiyetteki münafık sayısını artırmaktan başka bir sonuç vermeyeceği biliniyordu.⁶⁰ Bu nedenle Müslümanlar, "dinde zorlama yoktur" ilkesi gereğince kimseyi zorla İslamlaştırmamışlar. Kölelerini bile zorla dinlerine sokmamışlardır. Bu konuda İslâm inancında son derece üstün bir hoşgörü bulunmaktadır.

Bazı oryantalistler ve Hıristiyan yazarlar, İslâm fetihlerinin insanları kılıç gücüyle din değiştirmeye zorlama amacını taşıdığını iddia etmişler ve Müslümanları bir ellerinde kılıç, diğerinde Kur'an olduğu halde tanımlamışlardır. İslamiyet'in, ilk döneminden bugüne kadarki yayılışının daha çok Hıristiyanlığın aleyhine olduğu bilinen bir gerçektir; dolayısıyla bu din mensuplarından gelen ithamların ciddiye alınması doğru değildir. Müslümanlar insanları tevhid inancına davet etmişler ve bu uğurda büyük gayret göstermişlerdir; ancak kimseyi zorla İslamiyet'e sokmamışlardır. Hemen her yerdeki fetihleri kitleler halinde İslâm'a katılmalar takip etmiş ve bu katılmalar, mühtedilerin İslâm'ın en doğru din olduğu yolundaki inanç tercihleriyle gerçekleşmiştir.⁶¹ Mısır'ın fethine iştirak etmiş olan Ziyâd b. Cez' ez-Zübeydî'nin anlattıkları, Müslümanların fetihlerden sonra nasıl davrandığını en güzel şekilde ortaya koymaktadır: "...Elimizdeki Mısır savaş esirleriyle birlikte toplandık; Hıristiyanlar da geldiler. Biz her esiri, İslâmiyet'i veya Hıristiyanlığı tercih etmesi hususunda serbest bıraktık. Birisi İslâm'ı seçti mi biz fetih sırasındakinden daha kuvvetli bir sesle tekbir getiriyor ve onu yanımıza alıyorduk. Hıristiyanlığı seçenler olunca da Hıristiyanlar bağırarak onu yanlarına alıyorlardı; biz de cizyesini bağlıyor, ancak buna sanki içimizden biri onlara katılmış gibi üzülüyoruz..."⁶² İslâm fetihlerinin amacı sadece ganimet olsaydı tarihte böyle olaylara rastlanamazdı. Unutulmamalıdır ki ganimet İslâm fetihlerinin temel amacı değil bir sonucudur.

Sonuç

Hz. Peygamber (s.a.s.) hem Müslümanlara hem de gayri müslimlere gösterdiği hoşgörüsü ile rahmet ve merhamet peygamberi olduğunu gözler önüne sermiştir. Hz. Peygamber, kendisine vahyolunan emir ve yasakları tebliğ uğrunda pek çok sıkıntılara maruz kaldığı halde günah olmadığı sürece en kolay olan yol olanı yani hoşgörüyü seçmiştir. Birçok hadisinde affın ve hoşgörünün güzelliğini dile getirmiştir. Kendi şahsına haksızlık edenleri affederek ümmeti-

60 Mustafa Fayda, "Fetih", DİA., İstanbul 1995, XII, 468-469.

61 Fayda, "Fetih", DİA., 468; ayrıca bkz. İzzetî, s. 20-27.

62 Taberî, IV, 105-106; Fayda, "Fetih", DİA., 468.

ne örnek olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisine sözlü saldırıda bulunup hicvedenleri, hatta canına kastedenleri bile affetmiştir. Onun yolunda giden Müslüman idareciler, savaşlarda bile, çocuklara, kadınlara, yaşlı insanlara şefkat ve merhametle davranmayı tavsiye etmişlerdir.

Hz. Peygamber, amcası Hz. Hamza'nın katilini affetmesi, yardımlarını istemek üzere gittiği halde kendisini taş ve tükürük yağmuruyla karşılayan Taiflilere beddua etmemesi, eline her türlü fırsat geçince bile intikamdan uzak duruşu, bağışlaması ve hoşgörüsü ile de ayrı bir insanlık zirvesinde olduğunu açıkça göstermektedir.

Hz. Peygamber, Ehl-i kitabın kendi inançlarına göre ibadet etmeleri konusunda yardımcı olmuştur. İslâm'ın gayri müslimlere tanıdığı din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde onlar, İslâm'ın hakim olduğu toplumlarda ibadetlerini istedikleri gibi icra etmişler ve ibadet şekilleri ne olursa olsun kendilerine kâşılmamıştır. Bunun sonucu olarak zaman zaman Hıristiyan halk, Hıristiyan yöneticilere karşı Müslümanlara yardım etme eğilimi göstermiştir.

İnsanların birbirlerini daha az anladığı, farklı görüşlere tahammül etmediği ve çeşitli sebeplerle çatıştığı bir dönemde herkes Yüce Resûl'un hoşgörü anlayışına daha çok muhtaçtır. Müslümanlar, insanların gönüllerini fethetmek istiyorlarsa Resûl-i Ekrem'in örnek ahlakını öz benliklerine köklü bir biçimde yerleştirmek zorundadırlar.